

КАФЕДРА СУСПІЛЬНИХ НАУК

Естетичні парадигми сучасності

Освітній ступінь Третій освітньо-науковий
Спеціальність 025 Музичне мистецтво
Освітньо-наукова програма 025 Музичне мистецтво
Ступінь вищої освіти Доктор філософії

Статус Обов'язкова дисципліна

Семестровий контроль Екзамен

Курс	2
Семестр	3-4

ECTS	3
Годин	90
Лекції	30
Семінари	30
Самостійна робота	30

Інформація про викладача

ПІБ	Андрущенко Тетяна Іванівна доктор філософських наук, професор
Профіль викладача	-----
e-mail	Gerasimenko.tanya22@gmail.com

Анотація навчальної дисципліни

Мета: предмет «Естетичні парадигми сучасності» є базовою філософською дисципліною для музикантів всіх напрямків академічної підготовки. Вона сприяє формуванню цілісного світогляду майбутнього фахівця, формує наукові основи естетичного сприйняття дійсності, розуміння та активного творення мистецького процесу, осмислення суспільної ролі музики в сучасній культурі та творчого підходу до власної професійної діяльності. «Естетичні парадигми сучасності» є невід'ємною теоретичною складовою мистецько-філософської підготовки фахівця у сфері музичного мистецтва. Вона покликана навчити аспіранта розуміти естетичну проблематику як важливий теоретико - практичний вияв духовності людини.

Дисципліна ставить завдання формування високої духовної культури, творчого ставлення аспірантів до життя, своєї професії, прищеплення навиків глибокого і осмисленого розуміння мистецьких та культурних процесів у сучасному житті. Курс будується на засадах традиційної академічної освіти і спирається на послідовне вивчення кращих зразків філософсько-естетичної та мистецтвознавчої спадщини. З урахуванням специфіки вузу в лекційних, семінарських та самостійних заняттях значна увага приділяється вивченню питань, пов'язаних з музичним і

виконавським мистецтвом, з проблемами сучасного стану культури і ролі мистецтва та митця в ній.

Вивчення навчальної дисципліни «Естетичні парадигми сучасності» організовується згідно з принципами кредитно-модульної системи, яка сприяє систематичній і динамічній роботі аспірантів над даною філософською дисципліною, з використанням модульної технології навчання та рейтингового оцінювання якості засвоєння навчального матеріалу.

За навчальним планом курсу «Естетичні парадигми сучасності» передбачено два модулі, програма яких складається з двох частин – історико-естетичної та теоретичної. В першій, згідно нормативного курсу, дається огляд історії естетичної думки від античності до сьогодення з ретроспекцією її найважливіших положень у сучасному культурно-мистецькому полі. У другій, – сучасне розуміння основ, головних понять, проблем і категорій класичної та пост класичної естетики. Виклад теоретичного матеріалу підкріплюється яскравими прикладами з історії світового мистецько-культурного процесу. Програма передбачає широкий спектр завдань для самостійної роботи аспірантів, перевірки їхніх знань з курсу естетики та список необхідної літератури для опанування предмету.

Формами поточного та рубіжного контролю є написання контрольних робіт, рефератів, творчих есе, проведення тестування, творчих практичних занять. На іспит виносяться питання, що найбільш повно охоплюють зміст програми.

Завдання: засвоєння аспірантами природи та сутності естетичного як прояву духовно - практичної діяльності людини, мистецтва як естетичного феномену, ознайомлення з історією світової та вітчизняної естетичної думки та системою естетичних категорій і законів, розвиток здатності до естетично - мистецького аналізу явищ культури та мистецтва.

У результаті вивчення навчальної дисципліни аспірант повинен:

знати:

- природу, сутність та головні сфери прояву естетичного;
- основні етапи розвитку естетичної думки;
- зміст естетичних категорій;
- структуру і властивості естетичної свідомості;
- функції і закономірності розвитку мистецтва;
- видову специфіку мистецтва;
- природу художньої образності та особливості художнього сприйняття

вміти:

- самостійно опрацьовувати і аналізувати теоретичні та художні джерела з проблем естетики;
- практично застосовувати категоріальний апарат науки естетики;
- орієнтуватися у світі естетичних і культурних цінностей;
- аналізувати твори всіх видів і жанрів мистецтва;
- застосовувати набуті знання у своїй професійній діяльності.

Для більш ефективної комунікації з метою розуміння структури навчальної дисципліни та засвоєння матеріалу використовується електронна пошта, Google meet, Zoom.

Перелік тем

Тема 1. Предмет та завдання курсу Естетичні парадигми сучасності.

Семинар. Актуальність прекрасного сьогодні.

Тема 2. Естетика античності – фундамент базових аспектів осмислення феномену краси.

Семинар. Музичні теорії античності. Античне мистецтво

Тема 3. Естетика Середньовіччя – як коло від неоплатонізму до Арістотеля

від відмови до ствердження права на почуття.

Семинар. Естетична теорія Августина Блаженого та її резонанс у сучасному філософсько-мистецькому полі.

Тема 4. Естетика Відродження – надія на власний людський потенціал. Життя як мистецький проект.

Семинар. Мистецтво епохи Відродження як втілення ідей антропоцентризму.

Тема 5. Становлення естетичних ідей 17-18 століття-в полоні раціо.

Семинар. Нікола Буало “Мистецтво поетичне”. Основні ідеї класицизму та їх життя у сучасній мистецькій практиці.

Тема 6. Естетичні ідеї Просвітництва та романтизму – соціальні проекти надія і крах абсолютизації раціонального і чуттєвого.

Семинар. Художня критика і теорія мистецтва в естетиці енциклопедистів.

Тема 7. Німецька класична естетика як базисна основа трактування чуттєвого і раціонального.

Семинар. Кантіанівський світоглядний переворот. Робота І.Канта “Критика здатності судження”.

Тема 8. Некласична естетика к.19 -21 століття – спроби осмислення сутності чуттєвої культури людини у сучасному світі.

Семинар. Загальні закономірності некласичної естетики та мистецька практика.

Тема 9. Мистецтво як об’єкт естетичного аналізу. Мистецтво і духовний світ особистості.

Семинар. Форми художнього узагальнення у мистецтві.

Тема 10. Морфологія мистецтва. Сутність світу мистецтва.

Семинар. Структурно-функціональний аналіз мистецтва.

Тема 11. Природа художнього образу. Зміст і форма у мистецтві. Проблема образу у сучасному мистецтві.

Семинар. Г. В. Ф. Гегель про відповідність форми і змісту в мистецтві.

Тема 12. Історія краси – як феномен самоусвідомлення у житті та мистецтві.

Семинар. Умберто Еко. Історія Краси.

Тема 13. Потворне від античності до сьогодення.

Семинар. Умберто Еко. Історія потворного.

Тема 14. Українська естетика та мистецька практика у контексті розвитку світової і національної культури.

Семинар. І.Франко. “Із секретів поетичної майстерності”.

Форми та технології навчання

Лекції, семінарські заняття, есе, презентація

Навчальні ресурси

Усі необхідні для вивчення навчальної дисципліни основні та додаткові матеріали надсилаються у відповідну групу MOODLE.

Система оцінювання

Графік контролю за самостійною роботою аспірантів

Поточний контроль			Підсумковий контроль	Поточний контроль			Підсумковий контроль
Змістовний модуль 1				Змістовний модуль 2			
T1	T9	T15		T18	T20	T28	E
СП	СП	СП		СП	СП	СП	
ЕО	ЕО	ЕО	ЕО	ЕО	ЕО	ЕО	ЕО

T1, T2...T13 – теми змістовних модулів

СП – співбесіда

ЕО – експрес опитування

E – екзамен

- Методи навчання

Педагогічні:

- вербальний: пояснення, коментарі, обговорення;
- наочний: показ, демонстрація, ілюстрації;
- аналітичний: робота з літературою, аудіо-відеоматеріалами;

- Методи контролю

Поточний контроль:

- вербальний: співбесіда, експрес-опитування;
- аналітичний: аналіз самопідготовки аспіранта;

Підсумковий контроль:

- вербальний: колоквиум, творче ессе, екзамен;

- Розподіл балів, які отримують аспіранти

Екзамен – 2 семестр

Поточний контроль та самостійна робота				Екзамен		Сума
ЗМ 1	ЗМ 2	ЗМ 3	ЗМ 4	К	Е	
15	15	15	15	20	20	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для диференційованого заліку	для заліку
90–100	A	відмінно	зараховано
82–89	B	добре	
74–81	C		
64–73	D	задовільно	
60–63	E		
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Критерії оцінювання знань аспірантів

90–100–A– відмінно

вичерпна і розгорнута відповідь на питання колоквіуму з аналізом сучасних літературних джерел, посиланням на інноваційні технології, досвід провідних вітчизняних і зарубіжних митців. Демонстрація високого рівня виконання практичних завдань.

82–89–B– добре

грунтовна відповідь на питання колоквіуму з аналізом літературних джерел, творчого доробку провідних митців. Демонстрація якісного рівня виконання практичних завдань.

74–81–C– добре

повна відповідь на питання колоквіуму з посиланням на літературні джерела, творчий доробок провідних митців. Демонстрація достатнього рівня виконання практичних завдань.

64–73–D– задовільно

відповідь на питання колоквіуму в необхідному обсязі без посилань на літературні джерела, творчий доробок митців, окремі неточності, їх виправлення за допомогою викладача. Демонстрація посереднього рівня виконання практичних завдань.

60–63–E– задовільно відповідь на питання колоквіуму в мінімально допустимому обсязі, значні неточності, їх виправлення за допомогою викладача. Демонстрація посереднього рівня виконання практичних завдань.

35–59–FX– незадовільно
(з можливістю повторного складання) відповідь на питання колоквіуму в недостатньому обсязі, грубі помилки, неспроможність їх виправлення за допомогою викладача. Демонстрація низького рівня виконання практичних завдань.

0–34–F– незадовільно
(з обов'язковим повторним вивченням дисципліни) відповідь на питання колоквіуму на рівні елементарного розпізнання, неможливість відтворення навчального матеріалу на репродуктивному рівні. Неспроможність виконання практичних завдань.

Система оцінювання

№ з/п	Контрольний захід оцінювання	Всього %
1.	Участь у обговореннях та доповнення на семінарах	20
2.	Реферат за обраною тематикою	10
3.	Презентація досліджень за обраною тематикою	10
4.	Відвідування лекцій	10
	Підсумкова контрольна робота	-
5.	Екзамен	50
	Всього	100

Інклюзивне навчання

Навчальна дисципліна може викладатися для здобувачів з особливими освітніми потребами.

Позааудиторні заняття

Передбачається у межах вивчення навчальної дисципліни участь аспірантів у міжнародних та вітчизняних конференціях, конкурсах творчих робіт, круглих столах тощо.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель Добірка статей з українських академічних енциклопедій на сайті «Ізборник» URL : <http://izbornyk.org.ua/rizne/aristotle.htm> (дата звернення: 28. 05. 2023).
2. Бальзак О. Про мистецтво. Київ, 1981. 476 с.
3. Бергсон Анрі : Творча еволюція. Переклад з французької Р. Осадчука. Київ : Видавництво Жупанського, 2010. 318 с.
4. Бойчук В. Думки про мистецтво // Живописна Україна. Вип. 1-2. 1992.
5. Бондаревська І.А. Парадоксальність естетичного в українській культурі ХУ11-ХУ111 століть. Київ: Парапан, 2005 308 с.
6. Бровко М. М. Мистецтво: філософсько-культурологічні виміри. Київ, 2008. 237 с.
7. Гадамер Ганс-Георґ. Герменевтика і поетика. Вибрані Твори /пер. нім.Є. Горева. П. Соколовський. Київ: Юніверс. 2021. 288 с.
8. Гегель, Г.В.Ф. Феноменологія духу/ 3 нім. пер. П. Таращук; Наук ред. пер. Ю. Кушаков. – К: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 548 с.
9. Гоббс Т. Левіафан. Київ: Дух і літера, 2000. 606 с.
10. Габермас Ю. Мораль і моральність. Чи стосуються гегелівські заперечення Канта також і дискурсивної етики? : підручник / Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. Київ: Вид-во Лібра, 1999. – С. 325 – 346
11. Гусев В. І. Нариси з історії філософії Нового часу. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2020. 344 с.
12. Гомілко О. Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі. Київ: Наукова думка, 2021. 340 с.
13. Гуменюк Т. К. Жак Деррида и постмодернистское мышление. Киев: Нора-принт, 1999. 325 с.
14. Ейзенштейн С. М. Эстетика кинематографии. Киев, 1989. 310 с.
15. Іваньо І. В. Очерки развития эстетической мысли Украины. Москва, 1981. 423 с.
16. Іваньо І. В. Специфіка мистецтва. Київ, 1970.
17. Лановенко О. Художественное восприятие. Киев, 1986.
18. Левчук Л. Західноєвропейська естетика ХХ століття. Київ, 1997. 224 с.
19. Левчук Л.Т. Психологія: Історія, теорія, мистецька практика.. Київ: Либідь, 2002, 255 с.
20. Малахов В. Искусство и человеческое мироотношение. Киев: Наукова думка, 1988. 213 с.
21. Ортега-і-Гасет. Вибрані твори /пер. з нім Київ: Основи 1994. 420 с.
22. Франко І. Я. Из секретів поетичної творчості. Київ: Радянський письменник, 1969. 191 с.
23. Фромм Е. Мати або бути? Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2020. 304 с.
24. Фуко М. Наглядати й карати. Народження в'язниці. Київ : Комубук, 2020. 452 с.
25. Фіцше Ф. Шопенгауер як вихователь. Сутінки ідолів. Харків: Фоліо, 2020. 187 с.
26. Чижевський Дм. Григорій Сковорода як філософ і як містик. Мюнхен, 1938. 38 с.
27. Конфуцій. Бесіди і судження. / пер. Т.Рожко. Київ: Арій, 2022.224с.
28. Марк Аврелій. Наодинці з собою: роздуми. /пер. з грецької Ростислав Паранько. Львів: Апріорі, 2018. 182 с.
29. Сенека Л. А. Моральні листи до Луцилія / пер. з латини Андрій Содомора. Львів: Апріорі, 2017. 552 с.
30. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. ред.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2020. 742 с.
31. Міл Дж. Про свободу. Есе /пер. з англ. Київ : Основи, 2021. 463 с.

32. Ніцше Ф, По той бік добра і зла. Генеологія моралі / пер. з нім. А. Онишко. Львів: Літопис, 2002. 302 с.
33. Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання до влади / пер. з нім. А. Онишко, П. Терещука. Київ; Основи, Дніпро, 1993. 414 с.
34. Ничик В. Петро Могила в духовній історії України. Київ: Український центр духовної культури, 1997 328 с.
35. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. Київ: Український письменник, 1993. 62 с.
36. Локк Дж. Розвідка про людське розуміння : у 4-х кн. / пер. з англ. Н. Бордукова. Харків : Акта, 2002. Кн. 2. : Про ідеї. 608 с.
37. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець / пер. з іт. А. Перепаді. Харків : Фоліо, 2007. 511 с.
38. Монтень М. Проби. Книга перша / пер. з фр. Київ : Дух і Літера, 2005. 365 с.
39. Паскаль Б. Думки / пер. з фр. Київ : Дух і літера, 2009. 704 с.
40. Роттердамський Еразм Похвала Глупоті / пер. з лат. В. Литвинова. Київ : Толока, 2012. 192 с.
41. Кант І. Критика практичного розуму/ Пер.з нім., прим. та післямова І. Бурковського; наук.ред. А.Єрмоленко. – К.: Юніверс, 2004. - 240 с.
42. Камю А. Бунтівна людина / пер. з фр.: О. Жупанський. Харків: Фоліо, 1997. 623 с.
43. Маєр-Абіх К.М. Повстання на захист природи / пер. з нім. А. Єрмоленко Київ : Лібра, 2004. 196 с.
44. Прокопович Ф. Суть, походження та види почуттів / *Хроніка-2000. Український культурологічний альманах* : Вип. 37-38. Україна: філософський спадок століть. Київ : Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2000. 345 с.
45. Сковорода Г. Сад божественных песней, прозябший из зерн Священного писания / Г. Сковорода. *Світ ловив мене та не спіймав*. Харків : Фоліо, 2006. 607 с.
46. Юркевич П. Серце і його значення в духовному житті людини, за вченням Слова Божого / *Хроніка-2000. Український культурологічний альманах* : Вип. 39-40. С. 564
47. Ярмусь С. Кордоцентризм – підстава української духовності й філософії / С. Ярмусь. *Збірник праць ювілейного конгресу у 1000-ліття хрещення Руси-України*. Мюнхен : Український Вільний Університет, 1988-1989. С. 402
48. Докінз Річард . Егоїстичний ген. Переклад з англійської: Я. А.Лебеденко. Харків : КСД, 2017. 540 с.
49. Конфуцій. Бесіди і судження. / пер. Т. Рожко. Київ : Арій, 2022. 224 с.
50. Франко І. Мислі о еволюції в історії людськості / І. Франко. *Зібрання творів* : у 50 томах : Т. 45. Філософські праці. К. : Наукова думка, 1986. С. 107.
51. Гессе Г. Степовий вовк // журнал «Всесвіт», № 4, 5. — 1977.
52. Левінас Е. Філософія, справедливість і любов // Левінас Е. Між нами: Дослідження. Думки-про-іншого / Емануель Левінас; Національний ун-т “Києво-Могилянська академія”; ред. Михайло Погребинський, пер. з фр. В. Куринський. – К.: Дух і літера, 1999. – 312 с. – (Бібліотека ХХІ століття).
53. Сартр Ж.-П. За зачиненими дверима // Нудота: Роман, п'єси: Пер. з фр. / Передмова та примітки В.І. Фесенко; Іл. М. М. Кіндрась; Худож.-оформлювач Б. П. Бублик . – Харків: Фоліо, 2006. – С.203-240.
54. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм // читанка з філософії: у 6 книгах. – К.: Довіра, 1993. – Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ століття. – С. 131 – 139.
55. Сартр Жан-Поль. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології / пер. з фр. В. Лях, П. Тарашук. Київ: Вид-во Соломії Павличко Основи. 2021
56. Фромм Е. Втеча від свободи / Еріх Фромм ; перекл. з англ. М. Яковлева. — Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. — 288 с.
57. Ясперс К. До питання німецької провини(уривки). Карл Ясперс// Україна модерна 28/2020 «Непотрібні люди»: злочин, суд, (не)пам'ять, 2020. — С.362-365.

58. Фромм Е. Мистецтво любові / Еріх Фромм ; пер. з англ. В. Кучменко. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. – 192 с.
59. Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку. Результати всеукраїнського соціологічного дослідження URL : <http://fond.sociology.kharkov.ua/images/presentation160715/press-reliz1.pdf> (дата звернення: 25. 05. 2023).
60. Кузнецова О. Плагіат в Інтернет-ЗМІ України: правове регулювання // Медіакритика : URL : <http://www.mediakrytyka.info/onlayn-zhurnalistyka/plahiat-v-internet-zmi-ukrayiny-pravove-rehulyuvannya.html> (дата звернення: 25. 05. 2023).
61. Бауман Зигмунт. Глобалізація: наслідки для людини і суспільства / пер. з англ. І. Андрущенко; наук. ред. М. Винницький. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 108 с.
62. Бауман Зигмунт. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / Зигмунт Бауман, Леонідас Донскіс ; пер. з англ. О. Буценка. Київ : Дух і літера, 2014. 271 с.
63. Снайдер Т. Про тиранію: 20 уроків ХХ століття / пер. з англ. О. Камишикової. Київ : Медуза, 2017. 144 с.
64. Фрідмен Томас Л. Лексус і оливкове дерево : Зрозуміти глобалізацію / пер. з англ. М. Прокопович, Р. Скакуна. Львів : [Незалежний культурологічний часопис «Ї»], 2002. 621 с.
65. Камю А. Міф про Сізіфа / пер. з фр.: Жупанський О. : «Портфель». – 2015. 105 с.
66. Василій Великий Морально-аскетичні твори. – Львів: Свічадо, 2007. – 380 с.
67. Святий Августин Сповідь. – Львів: Свічадо, 2014 – 356 с.
68. Святий Йоан Касіян Огляд духовної боротьби. Преподобний Езихій, пресвітер Єрусалимський Слово про тверезіння і молитву. Преподобний Ніл Синайський Аскетичні настанови. – Львів: Місіонер, 2004. – 340 с.
69. Святий Йоан Ліствичник Ліствиця духовна. Святі преподобні отці Варсануфій та Йоан Про подвиги та боротьбу з пристрастями. Святий Савва Доротея Подвижницькі настанови. – Львів: Місіонер, 2002. – 185 с.
70. Андрущенко Т.І. Реципієнт як складова мистецького процесу: особливості сучасної молодіжної культури // Культура в контексті практичних форм буття людини : Ніжин : Видавництво Лисенко М., 2022. С. 33-50.
71. Андрущенко Т.І. Місце і роль музичної гармонії у сучасній культурі: аксіологічний вимір // Культура в контексті практичних форм буття людини : Ніжин : Видавництво Лисенко М., 2022. С. 110-222.
72. Андрущенко Т.І., Сюта Б.О. Філософсько-культурологічні аспекти мистецької інтерпретації.// Освітній дискурс: Збірник наукових праць # 41 (7-9) 2022. С. 7-16.
73. Андрущенко Т.І, Федоренко М.О. Естетичні цінності у творчості Мирослава Скорика Часопис Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. 2023. Випуск 2
74. Проблема естетичного в культурі. Київ : Вид-во: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 277 с. Видання друге, доповнене.
75. Культурологічні виміри актуальних проблем мистецтва /заг. ред. Т.І. Андрущенко. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2022. 252 с.
76. Легенький Ю.Г. Естетика українського етнодизайну. Київ: Університет «Україна». 2018. 254 с.
77. Канарский А. С. Диалектика эстетического процесса. Генезис чувственной культуры. Киев: Вища школа, 1982. 190 с.
78. Яценко О. Д. Метафізика культури: від онтології до технології, від реальності до віртуальності. Київ: 2020. 112 с.
79. Платон./ Апологія Сократа.
80. https://chtyvo.org.ua/authors/Plato/Apolohia_Sokrata/
81. Лосєв О.Ф./ Музична естетика античного світу

82. <https://toloka.to/t95384>
83. Шіллер Ф./ Естетика.
84. <https://toloka.to/t95137>
85. Ганс Роберт Яус./ Досвід естетичного сприйняття і літературна герменевтика.
86. https://chtyvo.org.ua/authors/Yaus_Hans_Robert/Dosvid_estetychnoho_spryniattia_i_literaturna_hermenevtyka/
87. Стендаль./ Естетика реалізму.
88. <https://toloka.to/t94918>

Навчальні підручники:

89. Естетика. Під ред. Л. Т. Левчук. Київ: Вища школа, 1997. 399 с.
90. Мовчан В. С. Естетика. Київ7: Знання, 2011. 527 с.
91. Естетика. Посібник для педагогів / під ред. Т.І. Андрущенко. Київ, Вид. НПУ імені М.П. Драгоманова. 2014. 594 с.
92. Етика: навчальний посібник для педагогів /заг. ред. Т.І. Андрущенко. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 510 с.
93. Філософія культури : основні поняття, напрями, персоналії : / Посібник для студентів творчих вузів. Андрущенко Т. І., Антонюк О. В., Беспалий В. А., Бровко М. М., Федоренко М. О. та ін.; за заг. ред. проф. М. О. Тимошенка. Київ-Чернівці : Букрек, 2020. С. 69–79.
94. Совгира Т.І. Роль техніки та технології у мистецтві. Київ: Вид-во Ліра-К. 2021. 344 с.
95. Естетика. Під ред. В. О. Лозового. Київ, 2003. 208 с.
96. Етика та естетика / заг. ред. В.Л. Петрушенко. Львів: Вид-во Новий світ. 2000. 304 с.